

Chimamanda Ngozi Adichie

ZAPISKI O ŽALOVANJU

prevedla
Špela Vodopivec

In memoriam:
James Nwoye Adichie,
1932–2020

Vsako nedeljo je brat iz Anglije uredil, da smo se povezali na Zoomu. To je bil naš bučni obred, ko je bil svet zaprt v tako imenovanem lockdownu: dva sorojenca sta se pridružila iz Lagosa, trije smo se oglasili iz Združenih držav Amerike, starši pa, včasih z odmevom in prasketanjem, iz našega domačega mesta Abba v jugovzhodni Nigeriji. Sedmega junija smo kot ponavadi videli na zaslonu očetovo čelo, ker on nikoli ni prav dobro vedel, kako bi držal telefon med video klicem. »Malo premakni telefon, očka,« je rekel eden od nas. Oče je podražil mojega brata Okeyja zaradi novega vzdevka, potem je povedal, da ni večerjal, ker je imel pozno kosilo, zatem je razlagal o milijarderju iz sosednjega mesta, ki se je hotel polastiti vaške zemlje naših prednikov. Počutil se je malo slabše in tudi spal je bolj zanič, vendar je rekel, da nič skrbeti. Osmega junija se je Okey odpravil v Abbo in ga obiskal. Povedal je, da je bil oče videti utrujen. Devetega junija sva poklepetala bolj na hitro, da je lahko počival. Tiho se je smejal, ko sem v šali oponašala nekega sorodnika. »*Ka chi fo*,« je rekel. Lahko noč. Njegove zadnje besede meni. Desetega junija se je poslovil. Brat Chuks mi je po telefonu sporočil novico. In jaz sem izgubila tla pod nogami.

Moja štiriletna hčerka je rekla, da se me je ustrašila. Spustila se je na kolena, da bi mi pokazala. Z drobnimi stisnjenimi pestmi je začela mahati gor in dol in me oponašala, da sem videla, kakšna sem bila: popolnoma uničena in tuleča sem tolkla po tleh. Novica me je siloma izruvala in iztrgala iz sveta, ki sem ga poznala od otroštva. In jaz sem se upirala: oče je še tisto popoldne bral časopis, z Okeyjem se je šalil glede britja pred obiskom specialista za ledvične bolezni naslednji dan v Onitshi, z mojo sestro Ijeomo, ki je zdravnica, se je po telefonu pogovarjal o izvidih iz bolnišnice. Kako se je to lahko zgodilo? Ampak tam je bil. Okey je držal telefon nad očetovim obrazom in očka je bil videti, kot da spi. Obraz je imel sproščen, spokojen in lep. Naš video klic je bil nadrealističen. Jokali smo in jokali vsak na svojem koncu sveta in z nejevero gledali v očeta, ki smo ga tako oboževali, zdaj pa je negiben ležal v bolniški postelji. Zgodilo se je nekaj minut pred polnočjo po nigerijskem času. Okey je sedel ob njem, Chuks je bil prisoten prek zvočnika na telefonu. Strmela sem in strmela v svojega očeta. Moj dih je bil težak. Se v šoku zrak spremeni v lepilo? Moja sestra Uche je rekla, da je pravkar povedala družinskemu prijatelju preko SMS sporočila. Skoraj sem zakričala: »Ne! Ne povej nikomur, ker če povemo

drugim, bo postalo resnično.« Mož mi je rekel: »Dihaj počasi, popij malo vode.« Moja domača halja, moje glavno oblačilo med lockdownom, je zmečkana ležala na tleh. Pozneje je moj brat Kene v šali dejal: »Ti res ne smeš dobivati pretresljivih novic na javnem mestu, ker ob šoku rada zmečeš obleke s sebe.«

Žalost je kruta učiteljica. Ob njej se naučiš, kako robato in polno jeze je lahko žalovanje. Naučiš se, kako plehek občutek lahko pusti izrečeno sožalje. Naučiš se, koliko je žalost povezana z jezikom, s pomanjkljivim izražanjem in iskanjem besed. Zakaj me je tako bolelo ob strani? Rekli so, da zaradi jokanja. Nisem vedela, da jokamo z mišicami. Bolečina me ni čudila, me je pa čudila telesnost: moj jezik je bil obupno grenek, kot da bi pojedla ogabno hrano in si pozabila umiti zobe; na prsih sem čutila močno, strašansko težo, znotraj telesa je vladal občutek večnega razkroja. Moje srce – moje dejansko fizično srce, ne v prenese-nem pomenu – je bežalo od mene, postalo je ločena stvar, ki bije prehitro in v ritmih, ki niso moji. To ni bilo le trpljenje duha, temveč tudi telesa, to so bile bolečine in odtekanje moči. Meso, mišice in organi, vsi so bili ogroženi. Ni bilo telesnega položaja, ki bi bil udoben. Več tednov sem čutila nemir v želodcu, napetem in zategnjenem zaradi nenehne gotove slutnje, da bo umrl še kdo, da bo izgubljeno še več. Nekega jutra me je Okey poklical malo prej kot ponavadi in pomislila sem: *Kar povej, takoj mi povej, kdo je umrl zdaj? Je mami?*

Kadar sem v svoji hiši v Ameriki, rada prižgem nacionalni radio kar tako, da nekaj šumi v ozadju, in kadarkoli je bil oče na obisku, ga je ugasnil, če ga ni nihče poslušal.

»Ravno sem pomislila, kako je očka vedno ugasnil radio in kako sem ga vedno prižgala nazaj. Najbrž se mu je to zdela potrata,« sem rekla Okeyju.

»Tako kot je v Abbi vedno prezgodaj hotel ugasniti generator. Zdajle bi mu tako z veseljem pustil, če bi le prišel nazaj,« je rekel Okey in sva se smejala.

»In jaz bom začela zgodaj vstajati in bom jedla *garri* in šla k maši vsako nedeljo,« sem odvrnila in spet sva se smejala.

Še enkrat sem mu povedala zgodbo, ko sta me med podiplomskim študijem mama in oče obiskala v mojem študentskem stanovanju na univerzi Yale in sem rekla: »Očka, bi malo soka granatnega jabolka?«, on pa je odvrnil: »Hvala, ne bi, karkoli že to je.«

Tale o soku granatnega jabolka je postala naša stalna šala. Veliko takih smo imeli, ki smo jih večkrat povedali in ponavljali. Kako je bil očetov obraz v nekem trenutku popolnoma brezizrazen, v naslednjem pa se je veselo režal do ušes. Še eno razodetje: koliko smeha je del žalovanja. Smeh je tesno prepleten z našim družinskim žargonom, in zdaj sva se smejala, ko sva

se spominjala očeta. Toda nekje v ozadju se je dvigala meglica dvoma. Smeh je potihnil. Postal je solze in postal je žalost in postal je bes. Nisem bila pripravljena na svoj strašanski, rjoveči bes. Pred licem tega pekla, ki je žalost, sem bila gola in nepripravljena. Ampak kako je mogoče, da se je zjutraj še šalil in govoril, ponoči pa za vedno izginil? Bilo je tako hitro, prehitro. Ne bi se smelo zgoditi tako, ne bi smelo biti zahrbtno presenečenje, ne med pandemijo, ki je zaprla ves svet. Med lockdownom sva se z očetom pogovarjala o tem, kako nenavadno je vse skupaj, kako strašljivo, in večkrat mi je rekel, naj me ne skrbi za mojega soproga zdravnika. »Ti res piješ toplo vodo, očka?« sem ga nekega dne presenečena vprašala in se mu smejala, potem ko mi je v zadregi povedal, da je nekje prebral, da te pitje tople vode lahko obvaruje pred koronavirusom. Nasmeljal se je samemu sebi in mi rekel, da pitje tople vode ne more škoditi. Saj ni bila taka neumnost kot tista med preplahom zaradi ebole, ko so se ljudje pred zoro kopali v slani vodi. Kadar sem ga vprašala: »Kako si, očka?« je vedno odgovoril: »*Enwerom nsogbu chacha.*« Nimam prav nobenih težav. Sem čisto v redu. In res je bil. Dokler ni bil.

Vsula so se telefonska sporočila, ki sem jih gledala kakor skozi meglo. Za koga je to sporočilo? »Ob izgubi tvojega očeta« je pisalo v enem. Čigavega očeta? Sestra mi je posredovala sporočilo njenega prijatelja, v katerem je pisalo, da je bil moj oče kljub svojim dosežkom skromen človek. Začeli so se mi tresti prsti in odrinila sem telefon. Ni *bil*, on *je*. Imamo posnetek, na katerem se ljudje zgrinjajo v našo hišo za *mgbalu*, za sožalje, in jaz sem hotela posredovati in jih nagnati iz naše dnevne sobe, v kateri je mama že sedela na zofi v spokojni vdovski pozi. Pred njo je kot pregrada stala miza, ki je skrbela za medosebno razdaljo. Prijatelji in sorodniki so že začeli govoriti, kaj vse moramo narediti. Ob vhodna vrata je bilo treba postaviti žalno knjigo, zato je šla sestra kupit balo bele čipke, da bo z njo prekrila mizo, brat pa je skočil kupiti zvezek s trdimi platnicami. Kmalu so se ljudje sklanjali nad mizico in pisali v zvezek. Mislila sem si: *Pojdite domov! Zakaj prihajate v našo hišo, da pišete v neki zvezek? Kako si drznete delati to stvar resnično?* Neka-ko so ti dobronamerni ljudje postali sokrivci. Čutila sem, kako diham zrak, ki je zaradi mojih zarot postal grenko-sladek. Po telesu me je zbadalo od zamere, ko sem pomislila na ljudi, ki so bili stari več kot osemindeset let, torej starejši od mojega očeta, in so bili

še vedno živi in v formi. Ustrašila sem se svoje jeze, ustrašila sem se svojega strahu, tudi sram se je skrival nekje vmes – zakaj sem tako besna in tako prestrašena? Bala sem se iti v posteljo in se zbuditi, bala sem se jutrišnjega dne in vseh dni zatem. Nejeverno sem se čudila, da poštar pride kot vsak drugi dan, da me ljudje vabijo na govorniški oder in da se mi na telefonskem zaslonu prikazujejo običajna obvestila o novicah. Kako se lahko svet vrtil naprej, kako vdihuje in izdihuje kot prej, če pa v moji duši vse bega in beži?

Bridka žalost me je spreminjala, odlučila mi je luske z oči. Obžalovala sem svojo dotedanjo gotovost: *seveda človek mora žalovati, se pogovarjati o tem, se soočiti z žalostjo, jo prebroditi*. Kakšen napuh nekoga, ki še ni okusil takšne bridkosti. Čeprav sem v življenju že žalovala in občutila žalost, sem se šele zdaj dotaknila njenih globočin. Šele zdaj, ko sem občutila njene porodne robove, sem videla, da se ne morem prebiti ven. Bila sem v osrčju njenega vrtinca in tam sem gradila trdne zaboje, da sem vanje zaprla svoje misli. Um sem trdno pribila na površino. Nisem smela preveč razmišljati, nisem upala pregloboko, da me ne bi premagala bolečina ali zadušljiv nihilizem, razmišljanje, da je vse brez smisla, v čem je smisel, saj ni nobenega smisla. Hotela sem vedeti, da ima vse to smisel, tudi če tisti trenutek nisem vedela, kakšen je. Chuks mi je rekel, da je v zanikanju tudi milost, in ponavljala sem si njegove besede. To zatočišče, to zanikanje, to odločno zavračanje, da bi pogledala. Seveda je ta napor svoja lastna žalost. In tako nisem hotela pogledati, čeprav sem kukala, toda zamislite si, kakšen pekel bi prineslo odkrito, neomahljivo soočenje. Pogosto me je imelo, da bi samo zbežala in se skrila. Ampak nisem mogla vedno zbežati, in vsakič ko sem se morala neposredno soočiti s svojo žalostjo – ko sem brala mrliški list

ali sestavljala obvestilo o smrti –, se je vame zalezal migetajoč občutek panike. V takih trenutkih sem opazila nenavaden telesni odziv: telo se je začelo tresi, prsti so kar sami bobnali po mizi, noga se je pozibavala. Nisem se mogla umiriti, dokler nisem pogledala stran. Kako lahko drugi ljudje normalno živijo, ko izgubijo svojega dragega očeta? Prvič v življenju sem bila očarana nad uspavalnimi tabletami in prvič v življenju sem pod prho ali med jedjo bruhrnila v jok.

Moja previdnost pri uporabi presežnikov je izginila za vedno: deseti junij 2020 je bil najhujši dan v mojem življenju. Obstaja najhujši dan v človekovem življenju, in prosim te, ljubo vesolje, naj ga nikoli nič ne prekaša. V tistem tednu pred desetim junijem sem se nekega dne igrala s hčerko in tekala naokoli, potem pa padla in zaradi udarca v glavo dobila pretres možganov. Po tistem sem bila več dni nekako negotova, občutljiva na zvok in svetlobo. Nisem poklicala staršev vsak dan tako kot prej. Ko sem jih končno poklicala, se je oče hotel pogovarjati, vendar ne o svojem slabem počutju, temveč o moji glavi. Okrevanje po potresu možganov je lahko počasno, mi je rekel. »Rekel si 'potresu' možganov. Reče se pretres možganov,« ga je iz ozadja popravila moja mama. Ko vsaj ne bi zamudila tistih nekaj dni, ko se nismo slišali, ker potem bi videla, da se oče ni samo malce slabo počutil – ali pa bi to čutila, če ne bi bilo očitno –, in bi veliko prej vztrajala, da ga odpeljejo v bolnišnico. Ko bi vsaj. Ko bi vsaj. Občutek krivde mi je nažiral dušo. Razmišljala sem o vseh stvareh, ki bi se lahko zgodile, in kako drugače bi lahko ukrepali, da bi preprečili, kar se je zgodilo desetega junija. Skrbelo me je za Okeyja, to pogumno in občutljivo dušo, saj je imel na plečih drugačno breme kot mi, ker je bil zraven. Trpinčil se je z mislimi, kaj

bi še lahko storil tiste noči, ko je oče oslabel, ko mu je rekel, naj mu pomaga sestri, potem pa da bi raje spet legel. Okey je povedal, da je oče molil, mirno in tiho, in da je bilo slišati kot delčki rožnega venca v igbojščini. Me je to kaj potolažilo? Samo kolikor me je tolažila misel, da je molitev verjetno tolažila očeta.

Vzrok smrti so bili zapleti zaradi odpovedi ledvic. Zdravnik je povedal, da je okužba poslabšala njegovo kronično ledvično bolezen. Ampak kakšna okužba? Seveda sem pomislila na koronavirus. Nekaj tednov pred njegovo smrtjo je v našo hišo prišlo nekaj novinarjev, ki so očeta spraševali o tistem milijarderju, ki si je hotel prilastiti našo vaško zemljo – oče je zadnji dve leti veliko govoril o tem in se razburjal. Se je morda našel od novinarjev? Zdravnik je menil, da ne, čeprav ga niso testirali, ker ni imel simptomov in tudi nihče drug okoli njega ni imel simptomov. Potreboval je hidracijo, zato so ga sprejeli v bolnišnico in mu z intravenozno infuzijo hidrirali telo. Okey je z bolniške postelje slekel oguljeno posteljnino in jo zamenjal z rjuhami, ki jih je prinesel od doma. Naslednji dan, enajstega junija, je bil oče naročen pri specialistu za ledvične bolezni.